

Nr 55

Utlåtande i anledning av väckta motioner om viss översyn av lagen om vapenfria värnpliktiga samt om behandlingen av samvetsömma värnpliktiga.

Andra lagutskottet har till behandling förehåft tre inom riksdagen väckta, till lagutskott hänvisade motioner, nämligen

1) de likalydande motionerna nr 169 i första kammaren av herr *Källqvist* och herr *Peterson, Eric Gustaf*, samt nr 203 i andra kammaren av herr *Keijer m. fl.* om viss översyn av lagen om vapenfria värnpliktiga, samt

2) motionen nr 448 i andra kammaren av herr *Spångberg* angående behandlingen av samvetsömma värnpliktiga.

I *motionerna I:169 och II:203* yrkas »att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte begära en snar översyn av bestämmelserna i 1943 års lag om vapenfria värnpliktiga i syfte att vidga området för dessas tjänstgöring och att anpassa tjänstgöringstiden efter övriga värnpliktigas».

I *motionen II:448* hemställas »att riksdagen måtte besluta att i skrivelse till regeringen anhålla om utredning av frågan om åstadkommande av lämpligare behandling av personer som på grund av samvetsbetänkligheter vägrar utföra tjänst som vapenfria värnpliktiga eller inom civilförsvaret».

Beträffande de skäl motionärerna åberopat till stöd för sina yrkanden får utskottet, i den mån redogörelse därför inte lämnas i det följande, hänvisa till *motionerna II:203 och II:448*.

Över *motionerna I:169 och II:203* har utskottet i den ordning 46 § riksdagsordningen föreskriver inhämtat yttranden från överbefälhavaren, civilförsvarsstyrelsen och arbetsmarknadsstyrelsen.

Gällande bestämmelser m. m.

Enligt 1 § *värnpliktslagen den 30 december 1941* är svensk man värnpliktig från och med det kalenderår under vilket han fyller aderton år till och med det under vilket han fyller fyrtiosju.

Befrielse från värnpliktstjänstgöring kan meddelas av Kungl. Maj:t med stöd av 5 § *värnpliktslagen* dels i vissa i paragrafen närmare angivna fall, av vilka intet har avseende å sådana omständigheter, som åberopas av de i *motionerna* berörda värnpliktiga, dels eljest då synnerliga skäl till befrielse föreligger.

I 27 § meddelas föreskrifter om de värnpliktigas tjänstgöring m. m., varjämte beträffande värnpliktiga som hyser samvetsbetänkligheter mot värnpliktstjänstgöring hänvisas till särskild lagstiftning.

För värnpliktig, som är inkallad till tjänstgöring, föreskrives i 32 § skyldighet att verkställa den tjänsteförrättning, som anvisas honom av vederbörande befälhavare.

I 1 § *lagen den 26 mars 1943 om vapenfria värnpliktiga* stadgas att värnpliktig, för vilken bruk av vapen mot annan skulle medföra djup samvetsnöd, må fullgöra värnpliktstjänstgöring såsom vapenfri värnpliktig. Med den i paragrafen använda formuleringen föreligger möjlighet till vapenfri tjänst för sådana värnpliktiga, vilka hyser samvetsbetänkligheter mot *bruk av vapen mot annan*. Lagen är i överensstämmelse härmed icke avsedd att äga tillämpning å dem, som anser sig berättigade att använda vapen för sina egna, sin sekts eller grupps mål men hyser betänkligheter mot att använda vapen till försvar för samhället. I rättstillämpningen har lagen emellertid i betydande utsträckning kommit att tillämpas även på sistnämnda kategori värnpliktiga, bland vilka företrädesvis medlemmar av sekten »Jehovas vittnen» befinner sig.

Den som erhåller tillstånd att fullgöra värnpliktstjänstgöring såsom vapenfri värnpliktig skall enligt 2 § i samma lag uttagas till sjukvårdstjänst vid krigsmakten eller tjänstgöring vid civilförsvaret eller, då omständigheterna sådant påkallar, till expeditions-, yrkes- och handräckningstjänst eller civilt arbete vid krigsmakten eller för civilt bruk utom densamma för statens eller kommuns räkning. Vapenfri värnpliktig skall vara befriad från att övas i vapens bruk och från att bära vapen eller ammunition.

Enligt 3 § är vapenfri värnpliktig skyldig att för sin utbildning tjänstgöra en tredjedel längre tid än han skulle ha tjänstgjort, om han icke erhållit tillstånd till vapenfri tjänst. Tjänstgöringen må i omgångar fördelas på hela värnpliktstiden.

Tillstånd till fullgörande av vapenfri tjänst, så ock beslut om den tjänstgöring, till vilken den vapenfrie värnpliktige skall uttagas, meddelas enligt 4 § av Konungen. Möjlighet att erhålla befrielse från vapenfri tjänst föreligger icke.

Vapenfri värnpliktig är underkastad de *straffbestämmelser*, som gäller för övriga krigsmän. Vägran att utföra anvisade uppgifter i civilt arbete, till vilket den vapenfrie uttagits, medför till följd härav ansvar för tjänstefel enligt 26 kap. 18 § strafflagen. För sådant brott är straffet disciplinstraff; är felet grovt är straffet fängelse. Regelmässigt bedömes tjänstefel, bestående i kategorisk vägran att utföra anvisat arbete, såsom grovt tjänstefel. Har den vapenfrie värnpliktige uttagits till vapenfri tjänst vid krigsmakten, föranleder vägran att utföra anbefalld uppgift ansvar för lydnadsbrott enligt 26 kap. 1 § strafflagen eller, om brottet med hänsyn till omständigheterna är att anse som grovt, för grovt lydnadsbrott jämlikt 2 § samma kapitel. För

lydnadsbrott är straffet disciplinstraff eller fängelse och för grovt lydnadsbrott fängelse eller straffarbete i högst fyra år.

Enligt 11 § *civilförsvarlagen den 22 april 1960* är varje i riket boende svensk medborgare från och med det kalenderår, varunder han fyller sexton år, till och med det kalenderår, varunder han fyller sextiofem år, skyldig att fullgöra sådan tjänstgöring i civilförsvaret som hans kroppskrafter och hälsotillstånd medger (civilförsvarsplikt). Förklarar civilförsvarspliktig att bruk av vapen mot annan skulle för honom medföra djup samvetsnöd och gör han genom intyg av minst två trovärdiga personer sannolikt, att hans samvetsbetänkligheter är allvarligt grundade, må enligt 14 § nämnda lag tjänstgöring inom ordnings- och bevakningstjänsten icke åläggas honom. Ordnings- och bevakningstjänsten är nämligen den enda tjänstegren inom civilförsvaret, i vilken vapentjänst förekommer. Det kan anmärkas att huvuddelen av de vapenfria värnpliktiga som hänvisas till civilförsvaret tilldelas brandtjänsten.

I 9 kap. *civilförsvarlagen* finnes *straffbestämmelser* för sådana fall då någon undandraget sig fullgörandet av sin civilförsvarsplikt. Den som är civilförsvarspliktig och i avsikt att undandraga sig sina skyldigheter underlåter att efter kallelse inställa sig till tjänstgöring i civilförsvaret eller eljest olovligen undanhåller sig därifrån straffas med dagsböter eller fängelse eller, om omständigheterna är synnerligen försvårande och brottet begås under högsta civilförsvarsberedskap, med straffarbete i högst två år. Samma straffbestämmelser gäller även för vägran att under tjänstgöringen i civilförsvaret utföra anbefalld uppgift.

Historik

De första bestämmelserna om rätt för s. k. samvetsömma att fullgöra värnplikts t j ä n s t g ö r i n g i särskild ordning utfärdades 1902 genom ett kungl. cirkulär. Enligt dessa bestämmelser bemyndigades vederbörande truppförbandschefer att efter utredning förordna att värnpliktig, som hyste allvarliga samvetsbetänkligheter mot att fullgöra vapentjänst, skulle användas till annan lämplig tjänstgöring vid truppförbandet. År 1920 tillkom den första lagen i ämnet, sedan vid ett flertal riksdagar väckts motioner, vari hemställdes att samvetsömma måtte beredas tillfälle att i stället för militär tjänstgöring fullgöra civilt arbete för statens räkning. Enligt 1920 års lag kunde värnpliktig, som hyste allvarliga på religiös övertygelse grundade samvetsbetänkligheter mot värnplikts tjänstgöring i vanlig ordning, erhålla tillstånd antingen att tjänstgöra vid krigsmakten utan att övas i vapens bruk eller bära vapen eller ammunition eller att utföra civilt arbete för statens räkning. 1920 års lag avlöstes år 1925 av en ny lag i ämnet, enligt vilken icke endast på religiös övertygelse grundade betänkligheter mot värnplikts-tjänst i vanlig ordning kunde åberopas för vapenfri tjänstgöring utan även

s. k. etiska betänkligheter. Efter en ändring år 1940 i 1925 års lag kunde civilt arbete åläggas vapenfria värnpliktiga såväl inom försvarsväsendet som eljest för statens räkning.

Nu gällande lag om vapenfria värnpliktiga av år 1943 utarbetades på grundval av ett av särskilda sakkunniga — 1941 års utredning angående samvetsömma värnpliktiga — avgivet betänkande (SOU 1942:15). I detta uppmärksammades även de problem, som uppkommer till följd av att vissa vapenfria värnpliktiga vägrar att utföra även civilt arbete som anvisas dem. De sakkunniga uttalade att sådana värnpliktiga företrädesvis var att finna bland medlemmar av sekten »Jehovas vittnen», vilka samtliga torde vara värnpliktsvägrare.

Rörande *behandlingen* av ifrågavarande samvetsömma anförde de sakkunniga:

Det har tidigare nämnts, att bland de samvetsömma finnas personer, som icke förtjäna särskild hänsyn från samhällets sida. De sakkunniga avse särskilt de personer, vilka hysa en mot staten föraktfull inställning. I detta sammanhang erinras om den sekt, som benämnes Jehovas vittnen, och för vilken de sakkunniga tidigare redogjort. Vidare avse de sakkunniga sådana samvetsömma, som ådraga sig straff för vägran att fullgöra den tjänst, som de i egenskap av vapenfria värnpliktiga fått sig ålagd. Enligt de sakkunnigas mening bör från samhällets sida någon hänsyn icke tagas till de bevelsesgrunder, de må benämnas samvetsskäl eller annat, som föranlett dessa personers ställningstagande. Å andra sidan bör varken försvarsmakten, luftskyddet eller myndigheter i allmänhet, som anordna arbeten för samvetsömma, belastas med personer, som kunna anses utgöra en fara för verksamheten eller i vart fall verka upplösande på disciplinen. Dessa personer böra särskilt registreras, krigsplaceras i en särskild grupp samt i krig eller vid krigsfara sammanföras i särskilt arbetsförband med sådant befäl, biträdande personal, förläggning och arbetsuppgift, att någon fara för ordningen eller mot samhället riktad verksamhet icke uppkommer. Jämväl i fred böra ifrågavarande personer sammanföras till särskild arbetsplats, som för ändamålet bör förses med för övervakning tillräckligt och kvalificerat arbetsbefäl.

Vid sitt ställningstagande till vissa *straffrättsliga spörsmål* med anknytning till samvetsömma värnpliktiga erinrade de sakkunniga om att det i olika sammanhang framhållits, att fängelse och straffarbete icke vore lämpliga former för statens reaktion mot insubordinationsbrott, som icke hade annan grund än samvetets bud, samt anförde härom vidare:

Utän tvivel har begagnandet av dessa straffformer haft vissa olyckliga verkningar, främst därigenom att de framställts såsom ett bestraffande av ett vaket samvete. Detta har medfört att åtskilliga av de bestraffade känt sig och på sina håll ansetts såsom martyrer för sin övertygelse. Detta förhållande synes även icke utan framgång hava kunnat utnyttjas i propagandasyfte. Insikten om att även ett land som Sverige, där statsmakterna även under krigsåren tagit stor hänsyn till samvetsbetänkligheter mot värnplikts-tjänstgöring, dock måste fordra, att den enskilde icke sätter sig över staten och att staten i motsatt fall måste upprätthålla sin auktoritet med maktme-

del, torde emellertid vara ganska allmän. De vådliga konsekvenserna av en motsatt uppfattning torde vara lika uppenbara som angelägenheten ur såväl statens som den enskildes synpunkt att undanröja eller åtminstone minska de fall, där straff måste tillgripas.

— — —
De sakkunniga hava — — — övervägt att föreslå en bestämmelse om att den, som avtjänat straff för på samvetsskäl grundad värnpliktsvägran, utan vidare prövning skall befrias från vapentjänst. Häremot talar att varje värnpliktig skulle kunna genom ett fängelsestraff så att säga köpa sig fri från en särskilt riskfylld befattning. Denna invändning hava de sakkunniga funnit vägande — — —.

Av skäl, som i annat sammanhang utvecklats, finna de sakkunniga icke anledning att särskilt ömma för dem, vilka erhållit tillstånd till vapenfri tjänst men som vägra att utföra sådan. Vissa av de olägenheter, som äro förenade med förekomsten av dylika personer, torde bortfalla, därest det av de sakkunniga framlagda förslaget om centralisering av mot samhället osolidariska och vissa andra personer till särskild arbetsplats förverkligas.

— — —
De sakkunniga hava övervägt att föreslå införande av en ny straffform för på samvetsskäl grundad värnpliktsvägran. Denna straffform skulle kännetecknats av att vederbörande skulle ålagts rent civilt arbete under mycket lång tid. Vidare skulle föreskrifter hava givits om, att den straffade efter straffets avtjänande icke vidare finge tagas i anspråk såsom värnpliktig. De sakkunniga hava emellertid, ehuru en dylik straffform i vissa hänseenden skulle tett sig mera tilltalande än de nuvarande för brott av ifrågavarande art. avstått från att framlägga förslag härutinnan, enär de mest otillfredsställande konsekvenserna av nuvarande ordning synas låta sig undanröjas på annat sätt och vid sådant förhållande omständigheterna icke synas motivera en så genomgripande reform.

Av *departementschefens* allmänna synpunkter på frågan om en särställning för samvetsömma värnpliktiga vid tillkomsten av 1943 års lag må här återgivas följande uttalanden:

Den allmänna värnpliktens bärande idé är att försvaret är en hela folkets gemensamma angelägenhet och att försvarsbördan skall fördelas såvitt möjligt likformigt och även i övrigt rättvist. Den särskilda lagstiftningen till förmån för dem som hysa samvetsbetänkligheter mot värnpliktstjänstgöring innebär ett avsteg från denna princip, vilket praktiskt taget saknar motsvarighet på andra områden. Den undantagsställning ifrågavarande grupp medborgare tillerkänts är ur samhällets synpunkt att uppfatta som en eftergift och måste för därav berörda betraktas som en förmån, betingad av den svenska samhällsordningens respekt för individens frihet och möjliggjord därigenom att de undantags sökandes antal är ringa i jämförelse med antalet av dem som lojalt fullgöra den egentliga värnpliktstjänstgöringen. — — — Vid lagstiftningens utformning liksom vid dess tillämpning måste emellertid ständigt hållas för ögonen, att undantagslagstiftningen rubbar den allmänna och lika värnplikten, varför dess verkningar så vitt möjligt böra begränsas genom att tjänstgöring i den ordning denna lagstiftning angiver motverkas och återgång till värnpliktstjänstgöring i vanlig ordning underlättas.

Rörande behandlingen av sådana vapenfria värnpliktiga, som vägrar att utföra även vapenfri tjänst, anslöt sig departementschefen till sakkunnigutredningens förslag att de borde kommenderas till särskilda arbetsförband.

Andra lagutskottet förklarade sig i sitt av riksdagen godkända utlåtande (nr 12/1943) dela uppfattningen, att den som ansåge sig berättigad att använda vapen för att främja sina egna, sin grups eller sin sekts mål men hyste betänkligheter mot att använda vapen till försvar för samhället icke borde åtnjuta dess respekt för betänkligheter mot värnpliktstjänstgöring.

Beträffande behandlingen av vapenfria värnpliktiga anförde utskottet i samma utlåtande att de i lagförslaget för de vapenfria avsedda arbetsuppgifterna syntes lämna goda möjligheter till hänsynstagande till variationer i samvetsbetänkligheternas art samt att anspråk på respekt för samvetsskäl, som ginge utanför de gränser, som förnuft och etik uppställde, självfallet ej kunde tillmötesgå.

Före 1960 års civilförsvarslag saknades bestämmelser i lag om beaktande av samvetsbetänkligheter mot civilförsvarstjänst. 1955 tillkallades en särskild utredningsman såsom sakkunnig för utredning av frågan. I ett 1957 avgivet betänkande föreslog den sakkunnige bl.a. att möjlighet skulle öppnas att befria samvetsömna från all tjänstgöring inom civilförsvaret och i stället anordna särskild ersättningstjänst för dem utanför civilförsvaret. Ersättningstjänsten skulle utformas såsom sjukvårdsutbildning i Svenska röda korsets regi. I *proposition nr 5 år 1960* med förslag till ny civilförsvarslag uttalade *föredragande departementschefen*, att en mot reglerna för samvetsömna värnpliktiga svarande ordning borde införas även beträffande civilförsvarsplikten, dvs. ingen borde mot sin övertygelse tvingas att bära vapen mot annan. Däremot kunde departementschefen inte ansluta sig till utredningsmannens förslag att samvetsömna i stället för tjänstgöring inom civilförsvaret skulle kunna utföra ersättningstjänst. Departementschefen framhöll civilförsvarets humanitära syfte och ansåg det tvivelaktigt om en ersättningstjänst över huvud taget skulle komma i praktisk tillämpning i nämnvärd utsträckning med hänsyn till att sådan tjänst finge anordnas på samhällsviktiga områden, där tjänstens fullgörande blev särskilt viktig under krig, och att den samvetsömme civilförsvarspliktige torde komma att vägra fullgöra även sådan tjänst. Undantagsställningen inom civilförsvaret för de samvetsömna borde sålunda enligt departementschefens mening begränsas till att de skulle kunna befrias från tjänstgöring inom den tjänstegren, där beväpning förekom.

Tidigare riksdagsbehandling

I *motionen II:356 till 1958 års A-riksdag* hemställdes, att riksdagen måtte föreslå utredning beträffande möjlighet till lämpligare behandling av sådana värnpliktiga, som på grund av religiösa betänkligheter icke ansåg sig kunna utföra vapenfri tjänst.

I sitt av riksdagen godkända utlåtande nr 22 i anledning av motionen framhöll *första lagutskottet*, att hotet om straff vid fall av värnpliktsvägran hade en viktig funktion att fylla. Detta uteslöt emellertid inte, anfördes det vidare i utlåtandet, att det kunde förtjäna att övervägas, om icke lämpligare former för behandlingen av de värnpliktiga som även vägrade att fullgöra vapenfri tjänst skulle kunna införas. Att helt befria dessa värnpliktiga från tjänstgöringsskyldighet kunde utskottet inte godtaga; rättvisan krävde att de enskildas skyldigheter mot samhället fördelades så långt möjligt likformigt. Ett i motionen framfört förslag om införande av möjlighet för åklagare att i det enskilda fallet eftergiva åtal fann utskottet inte utgöra någon framkomlig väg för åstadkommande av lämpligare behandling av ifrågavarande värnpliktiga. Däremot ifrågasatte utskottet om inte en sådan ordning kunde tillskapas, att anledning för de samvetsömna att vägra fullgöra tjänstgöringen föll bort. I första hand kunde övervägas att anordna inkallelsen till tjänstgöring på sådant sätt att de blev inkallade till civil tjänstgöring, inte genom militärmyndighets försorg utan direkt av det civila organ, vid vilket tjänstgöringen skulle äga rum. Utskottet fortsatte:

Det är emellertid osannolikt att enbart en sådan ändring — vilken ju skulle vara av uteslutande formell natur i det tjänstgöringsskyldigheten alltfjämt skulle grundas på värnpliktslagen och de för krigsmän gällande straffbestämmelserna allfort äga tillämpning — komme att medföra en ändrad inställning från dessa värnpliktigas sida. Det skulle därför, såsom riksåklagarämbetet ifrågasatt, kunna övervägas huruvida icke den nuvarande vapenfria tjänsten kunde ombildas till en ren arbetstjänst även så till vida att tjänsteplikten icke grundades på värnpliktslagen och den tjänstepliktige icke intoge ställningen av krigsman. Härför skulle erfordras en helt ny lagstiftning om tjänsteplikt. Icke heller i denna lagstiftning skulle emellertid ansvarsbestämmelser kunna undvaras. Med hänsyn till att arbetstjänsten icke skulle vara annat än en ersättning för militärtjänst är det enligt utskottets mening att befara att ifrågavarande värnpliktiga skulle komma att vägra att underkasta sig även arbetstjänst. Därest man icke tillskapade en särskild reaktionsform för vägran att fullgöra arbetstjänst, skulle fängelse även härvidlag komma att tillämpas, och man vore därmed tillbaka i utgångsläget. Utskottet finner det sålunda så tvivelaktigt, huruvida något står att vinna genom en ombildning av den vapenfria tjänsten enligt det anförda, att utskottet icke finner sig kunna förorda att arbete och kostnader nedläggas på en närmare utredning av en sådan ombildning.

Då några andra tänkbara utvägar för åstadkommande av en lämpligare behandling av ifrågavarande värnpliktiga än de ovan berörda icke synes stå till buds samt utskottet icke funnit dessa utvägar vara av den art, att de kan tänkas tjäna som grundval för en ändrad ordning på ifrågavarande område, anser sig utskottet icke kunna förorda en utredning i motionens syfte.

Även vid 1959 års riksdag aktualiserades frågan om lämpligare behandling av personer som av samvetsbetänkligheter vägrade utföra vapenfri tjänst. I motionen II:82 yrkades utredning av frågan och hemställdes att utred-

ningen även skulle omfatta liknande vägran enligt civilförsvarlagen. I utlåtande nr 7 i anledning av motionen hänvisade första lagutskottet beträffande vägran enligt civilförsvarlagen till att frågan var under utredning av särskild sakkunnig. Utskottet erinrade vidare om uttalandena vid 1958 års riksdagsbehandling. I anledning av ett i motionen gjort påstående, att Sverige var det enda nordiska land där frågan om vapenfri tjänst reglerades genom ett militärt godtycklighetsystem, uttalade utskottet att inhämtade uppgifter inte gav stöd för att bestämmelserna på området skulle vara mindre humana i vårt land än i övriga nordiska länder. Utskottet hade erfarit, att nära nog alla, som vägrade att utföra vapenfri tjänst, omfattade sekten »Jehovas vittness» lärosatser. Utskottet hade också inhämtat att, såvitt avsåg »Jehovas vittnen», det torde vara ställt utom varje tvivel att dessa inte frivilligt kom att fullgöra en av samhället ålagd tjänstgöringskyldighet i någon form. Utskottet fann därför inte skäl för en utredning i motionens syfte och hemställde, att motionen icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Riksdagen godkände utlåtandet.

Motionerna

I motionerna I:169 och II:203 ifrågasattes om inte förhållandena efter den gällande lagstiftningens tillkomst så förändrats, att en översyn av bestämmelserna om tjänstgöringens art och tjänstgöringstidens längd är berättigad. Motionärerna påpekar att enligt en av de senaste lagstiftningarna rörande krigstjänstvägrare — västtyska förbundsrepublikens värnpliktslag av år 1961 — civil tjänst utanför krigsmakten är det normala. Beträffande denna ersättningstjänst anföres i motionerna följande.

Lagen om civil ersättningstjänst anger att denna skall gälla tjänstgöring av allmännyttig karaktär. Därvid anges främst tjänstgöring på sjukhus och vårdanstalter av olika slag. Även uppbyggnadsinsatser vid naturkatastrofer och stora olyckor kan räknas till tjänstgöringen. De vapenfria värnpliktiga lyder inte under försvarsministeriet utan överföres så snart deras vapenvägran godkänts till socialministeriet. Socialministern godkänner de inrättningar som kan komma i fråga för de krigstjänstvägrandes tjänstgöring. Det finns omkring 300 sådana. Den värnpliktige har rätt att begära tjänstgöring vid någon av de institutioner som godkänts för detta ändamål. I de fall då inte plats kan beredas honom där han önskat, anvisar socialministeriet annan arbetsplats.

Vidare framhålles att tjänstgöringstidens längd i Västtyskland är densamma för krigstjänstvägrare som för meniga soldater. Motionärerna nämner också att enligt belgisk lag tre års tjänstgöring i utvecklingsländerna för vissa kategorier kan ersätta värnpliktstjänstgöring. Det påpekas att de vapenfria värnpliktiga har skiftande utbildning men att tjänstgöringsmöjligheterna för dem synes vara mindre varierande än för andra värnpliktiga. Åtgärder bör därför snarast vidtagas som möjliggör för de vapenfria värn-

pliktiga att få göra en samhällsinsats, där deras civila utbildning kan nyttiggöras. Motionärerna anser det också angeläget, att tjänstgöringstiden för de vapenfria anpassas efter övriga värnpliktigas. Den noggranna prövning som föregår befrielse från vapentjänst borde vara tillräcklig garanti mot missbruk. Att ett fysiskt och psykiskt civilt arbete skulle vara mindre värt än militär tjänstgöring kan inte med fog hävdas, anser motionärerna.

Remissyttrandena

Enligt *överbefälhavarens* mening ger lagen om vapenfria värnpliktiga i sin nuvarande utformning tillräckliga möjligheter till olika slag av utbildning och tjänstgöring — även i civilt arbete åt det allmänna — för vapenfria värnpliktiga, även om dessa möjligheter av olika skäl för närvarande icke utnyttjas i full utsträckning. Överbefälhavaren anser därför icke någon översyn av lagen vara erforderlig men fortsätter:

Emellertid finns intet att erinra mot att en utredning göres för att klargöra i vilken utsträckning det går att inom lagens nuvarande bestämmelser vidga möjligheterna för dessa värnpliktigas tjänstgöring. Det övervägande antalet måste dock alltjämt gå till civilförsvaret. I detta sammanhang får påpekas, att det icke torde vara genomförbart att åstadkomma en så differentierad tjänstgöring, att alla vapenfria värnpliktiga får en utbildning, som överensstämmer med deras civila yrke eller utbildningsinriktning. Detta är ju även ett förhållande som gäller övriga värnpliktiga inom krigsmakten, där krigsbefattningarna i stor utsträckning icke har någon motsvarighet till deras civila yrken eller tjänster.

Med hänsyn till totalförsvarets personalbehov måste de vapenfria värnpliktiga efter tjänstgöringens slut kunna placeras i någon krigsviktig befattning inom totalförsvaret. Om antalet vapenfria värnpliktiga i exempelvis civilförsvares-, lednings- eller linjereparationstjänst minskar, kommer detta att medföra att antalet krigsuppskov bland övriga värnpliktiga måste ökas för att tillgodose nämnda tjänsters behov av personal. Icke heller ur rättvisesynpunkt bör en vapenfri värnpliktig få möjlighet vara befriad från att göra en insats inom totalförsvaret i händelse av krig. Arbete i utvecklingsländerna torde ej göra vederbörande lämpade för en krigsviktig befattning inom vårt land.

Beträffande tjänstgöringstidens längd har överbefälhavaren den bestämda uppfattningen att den icke bör minskas. I olika sammanhang har framkommit att värnpliktiga, vilka förebärande samvetsskäl sökt eller tänkt söka vapenfri tjänst, ändrat sin inställning, när de upplysts om att detta skulle medföra en förlängd tjänstgöringsskyldighet jämfört med värnpliktigas i allmänhet. Här kan även med skäl påpekas att de vapenfrias tjänstgöringstid ej är så betungande lång. Underofficersuttagna värnpliktiga ha en sammanlagd tjänstgöringsskyldighet om 600 dagar och värnpliktiga uttagna i specialtjänst skall tjänstgöra 540 dagar.

Överbefälhavaren har till sitt yttrande fogat en tablå över tjänstgöringsförhållandena för vapenfria värnpliktiga i vissa europeiska länder.

Civilförsvarsstyrelsen tillstyrker att en förutsättningslös utredning kom-

mer till stånd i det uti motionerna I:169 och II:203 angivna syftet. Styrelsen framhåller emellertid, att de utbildningsmöjligheter för vapenfria värnpliktiga, som f. n. står till buds inom civilförsvarets ram, är rikt differentierade och möjliggör hänsynstagande till individuella personliga förutsättningar och önskemål. Styrelsen är angelägen att påpeka, att dess tillstyrkan av utredning av förhållandena inte innebär något ställningstagande till frågan om utbildningstiden bör förkortas.

Arbetsmarknadsstyrelsen anser, att motionerna inte bör föranleda någon riksdagens åtgärd. Styrelsen framhåller, att de vapenfria — som förutom till sjukvårdstjänst vid krigsmakten främst hänvisas till tjänstgöring vid civilförsvaret (brandtjänst), statens vattenfallsverk och statens järnvägar — i händelse av krig kommer att fylla viktiga uppgifter inom totalförsvaret. Om en ändring härutinnan genomföres måste, anføres det i yttrandet, även vapenutbildade värnpliktiga avdelas för dessa uppgifter.

Utskottet

Enligt 1943 års lag om vapenfria värnpliktiga kan den, för vilken bruk av vapen mot annan skulle medföra djup samvetsnöd, erhålla tillstånd att fullgöra sin värnpliktstjänstgöring såsom vapenfri värnpliktig. Sådan värnpliktig uttages till sjukvårdstjänst vid krigsmakten eller tjänstgöring vid civilförsvaret. Tjänstgöringen kan även anordnas såsom civilt arbete utom krigsmakten för statens eller kommuns räkning. I detta avseende ifrågakommer främst tjänstgöring vid statens vattenfallsverk och statens järnvägar. Vapenfri värnpliktig är skyldig att för sin utbildning tjänstgöra en tredjedel längre tid än han skulle ha gjort, om han inte erhållit tillstånd till vapenfri tjänst. Även i fråga om civilförvarstjänsten beaktas den enskildes samvetsbetänkligheter mot bruk av vapen mot annan.

I motionerna I:169 och II:203 ifrågasättes om inte förhållandena efter tillkomsten av 1943 års lag så förändrats, att en översyn av bestämmelserna både vad gäller tjänstgöringens art och tjänstgöringstidens längd är berättigad. Enligt motionärernas mening är tjänstgöringsmöjligheterna för de vapenfria värnpliktiga mindre varierande än för övriga värnpliktiga. Åtgärder borde därför snarast vidtagas för att göra det möjligt för de vapenfria värnpliktiga att göra en samhällsinsats där deras civila utbildning kan nyttiggöras. Motionärerna anser vidare, att bestämmelsen om att de vapenfrias tjänstgöring skall vara avsevärt längre än deras vapenbärande kamraters bör ändras. Den noggranna prövning som alltid föregår besluten om befrielse från vapentjänst utgör enligt motionärerna tillräcklig garanti mot missbruk. Att ett fysiskt eller psykiskt påfrestande civilt arbete skulle vara mindre värt än militär tjänstgöring kan inte med fog hävdas, anser motionärerna.

Över förevarande motioner har yttranden avgivits av överbefälhavaren, civilförvarsstyrelsen och arbetsmarknadsstyrelsen. Enligt överbefälhava-

ren ger 1943 års lag i ämnet tillräckliga möjligheter till olika slag av utbildning och tjänstgöring för de vapenfria värnpliktiga, även om dessa möjligheter av olika skäl för närvarande inte utnyttjas i full utsträckning. Överbefälhavaren anser därför en översyn av lagen inte erforderlig men har inget att erinra mot att en utredning göres för att klargöra i vilken utsträckning det går att inom lagens ram vidga tjänstgöringsmöjligheterna för de vapenfria. Han understryker dock, att det övervägande antalet av ifrågavarande värnpliktiga även framdeles måste tilldelas civilförsvaret och att även övriga vapenfria med hänsyn till totalförsvarets personalbehov måste erhålla sådan utbildning, att de efter tjänstgöringens slut kan placeras i någon krigsviktig befattning. Civilförsvarsstyrelsen tillstyrker en förutsättningslös utredning i det av motionärerna angivna syftet men framhåller, att utbildningsmöjligheterna för de vapenfria inom civilförsvaret är rikt differentierade. Arbetsmarknadsstyrelsen avstyrker motionerna under framhållande av att de vapenfria värnpliktiga i händelse av krig kommer att fullgöra uppgifter inom totalförsvaret för vilka annars annan personal, även vapenutbildade värnpliktiga, måste avdelas. I fråga om tjänstgöringstidens längd har överbefälhavaren uttalat den bestämda uppfattningen att den inte bör minskas. Överbefälhavaren uppger att värnpliktiga, som sökt eller tänkt söka vapenfri tjänst, ändrat inställning när de upplysts om den längre tjänstgöringsskyldigheten. Överbefälhavaren påpekar vidare att de värnpliktiga som uttages till underofficerare eller specialtjänst har en sammanlagd tjänstgöringstid som överstiger de vapenfrias.

Såsom överbefälhavaren framhållit måste tjänstgöringsuppgifterna för de vapenfria värnpliktiga väljas under hänsynstagande till totalförsvarets behov av personal. Vad som framkommit under behandlingen av förevarande motioner ger emellertid anledning till antagande att — även med denna utgångspunkt — tjänstgöring för de vapenfria skulle kunna anordnas även på andra områden än dem som nu ifrågakommer. Utskottet anser att möjligheterna att utvidga tjänstgöringsområdet för dessa värnpliktiga bör undersökas. Beträffande tjänstgöringstiden för ifrågavarande värnpliktiga vill utskottet framhålla, att militär tjänstgöring vanligtvis medför större påfrestningar och även större risker än vapenfri tjänst. Redan på grund härav är det motiverat att de vapenfria åläggas längre tjänstgöring än de övriga värnpliktiga. Framför allt är det emellertid antagligt att bestämmelsen om längre tjänstgöringstid har en återhållande verkan. Det kan emellertid förtjäna övervägas om skillnaden i tjänstgöringstid mellan vapenfria och övriga värnpliktiga för närvarande är rätt avvägd. Det kan vidare tänkas att tiden för tjänstgöringen bör anpassas efter tjänstgöringens art så att vapenfria värnpliktiga med mera krävande uppgifter kommer i åtnjutande av kortare tjänstgöringstid än övriga vapenfria. Även dessa frågor anser utskottet bör prövas när möjligheterna till nya tjänstgöringsområden för de vapenfria värnpliktiga undersökes.

I vissa fall förekommer det att värnpliktiga vägrar fullgöra också sådan tjänstgöring, till vilken de uttagits såsom vapenfria värnpliktiga, och detta även om tjänstgöringen förlagts utanför krigsmakten och inte har annan militär anknytning än att den ålagts med stöd av värnpliktslagen. För vägran att fullgöra värnpliktstjänstgöring utdömes regelmässigt fängelsestraff. Motionen II:448 tar sikte på dessa fall. I motionen begäres utredning för åstadkommande av lämpligare behandling av ifrågavarande värnpliktiga. Motioner med enahanda innebörd prövades såväl vid 1958 års A-riksdag som 1959 års riksdag. Vid det förra tillfället övervägdes särskilt möjligheterna att tillskapa en sådan ordning att anledningen för de värnpliktiga att vägra fullgöra tjänstgöringen föll bort. Bland annat ifrågasattes att ombilda den vapenfria tjänsten till en ren arbetstjänst även så till vida att tjänsteplikten inte skulle grundas på värnpliktslagen och den tjänstepliktige inte intaga ställningen av krigsman. Riksdagen fann emellertid, med hänsyn till att arbetstjänsten inte skulle vara annat än en ersättning för militärtjänst, att det kunde befaras att ifrågavarande värnpliktiga skulle komma att vägra att underkasta sig även en sådan arbetstjänst. Riksdagen ansåg därför att arbete och kostnader inte borde nedläggas på en närmare utredning om en sådan ombildning. Vid 1959 års riksdag framhölls att nära nog alla, som vägrar att utföra vapenfri tjänst, tillhör sekten »Jehovas vittnen» och att det, såvitt avser dessa, torde vara ställt utom varje tvivel att de inte kommer att frivilligt fullgöra en av samhället ålagd tjänstgöringsskyldighet i någon form. Att helt befria värnpliktsvägrarna från tjänstgöringsskyldighet anser utskottet icke vara möjligt. Utskottet avstyrker därför motionen II:448.

Under åberopande av det anförda får utskottet hemställa,

1) att riksdagen i anledning av motionerna I:169 och II:203 måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om utredning av möjligheterna att utvidga området för de vapenfria värnpliktigas tjänstgöring, varvid samtidigt frågan om tjänstgöringstidens längd för dessa värnpliktiga bör övervägas;

2) att nämnda motioner, i den mån de icke kan anses besvarade genom vad utskottet under 1) hemställt, icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd; samt

3) att motionen II:448 icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 4 maj 1963

På andra lagutskottets vägnar:

AXEL STRAND

Vid detta ärendes behandling har närvarit

från f ö r s t a kammaren: herrar Strand, Nils Elowsson, Axel Svensson, fröken Nordström, herrar Enarsson, Eric Carlsson*, Dahlberg* och Harry Carlsson*;

från a n d r a kammaren: herrar Anderson i Sundsvall, Rimmerfors, Odhe*, Bengtsson i Varberg, fröken Sandell, fru Gunne*, herrar Fredriksson och Gustavsson i Alvesta.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.